

رزق و روزی در آیات و روایات

اقسام و ویژگی‌های رزق و روزی

اشاره

بر اساس آیات قرآن، برای هر موجودی، روزی ویژه‌ای مقدر شده است: «وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا»^۱ «و هیچ جنبنده‌ای در زمین نیست مگر [اینکه] روزی‌اش بر عهده خداست». خداوند نیز که «بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ»^۲ است، می‌داند به هر موجود چه اندازه روزی دهد که مایه فساد و تباهی نگردد. در حقیقت همه موجودات با تمام کثرت و گستردگی خود، برای ادامه حیات خود لحظه به لحظه نیازمندی‌های گوناگونی دارند، چه به صورت مادی باشد یا معنوی. بر اساس جهان‌بینی توحیدی نیز هر پدیده‌ای بی‌تردید به علت العلل و مسبب‌الاسباب که خداوند است، منتهی می‌شود و روزی نیز یکی از این پدیده‌هاست. در جلسه پیش فلسفه وسعت و تنگی رزق را بیان کردیم. اکنون در ادامه، اقسام رزق و روزی و مقدر شدن آن از سوی خدا را بررسی می‌کنیم.

تعریف رزق

رزق از نظر لغوی، به معنای آن چیزی است که مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد و نیز

۱. هود: ۶.

۲. بقره: ۲۳۱.

به معنای عطای خداوند آمده است.^۱ در اصطلاح نیز رزق، چیزی است که بهره بندگان خدا باشد و اقسام آنچه که بدان نیازمند است، از خوراک، پوشاک، آشامیدنی و ... را شامل می‌شود.^۲ در واقع رزق به معنای عطا و بخشش پی در پی از سوی خداوند است، خواه مادی باشد یا معنوی، اعم از خوراک یا پوشاک یا بهره‌های دیگری که از آن برده می‌شود. از آنجا که بهره‌مندی‌های انسان گاه مادی و گاه معنوی است؛ بنابراین رزق و روزی تنها شامل مصادیق مادی نشده و مصادیق معنوی را نیز در بر می‌گیرد، هر چند آنچه بیشتر در اذهان جا افتاده است، صورت مادی رزق است.

اقسام رزق و روزی

خداوند سبحان همه موجودات جهان هستی را به اندازه و با حساب و کتاب آفریده و بر همه آنها احاطه دارد. رزق و روزی نیز از جمله اموری است که خلقت آنها توأم با اندازه‌گیری است: «أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ»^۳ «آیا آنانند که رحمت پروردگارت را تقسیم می‌کنند، ما [وسایل] معاش آنان را در زندگی دنیا میانشان تقسیم کرده‌ایم و برخی از آنان را از [نظر] درجات بالاتر از بعضی [دیگر] قرار داده‌ایم تا بعضی از آنها بعضی [دیگر] را در خدمت گیرند و رحمت پروردگار تو از آنچه آنان می‌اندوزند، بهتر است». امام علی علیه السلام نیز درباره تقسیم روزی توسط خدا فرموده است: «فَقَسَمَ بَيْنَهُمْ مَعَايِشَهُمْ وَوَضَعَهُمْ مِنَ الدُّنْيَا مَوَاضِعَهُمْ»^۴ «پس روزی و وسائل آسایش‌شان را بین آنها تقسیم نموده و هر کس را

۱. ابن منظور؛ *لسان العرب*؛ ج ۱۰، ص ۱۱۵؛ محمد بن یعقوب فیروزآبادی؛ *قاموس المحيط*؛ ج

۳، ص ۳۲۰؛ احمد ابن فارس؛ *معجم معانیس اللغة*؛ ج ۲، ص ۳۸۸.

۲. محمد علی تهانوی؛ *کشف اصطلاحات الفنون و العلوم*؛ ج ۱، ص ۵۸۱.

۳. زخرف: ۳۲.

۴. محمد بن حسین شریف الرضی؛ *نهج البلاغه*؛ تصحیح صبحی صالح؛ خطبه ۱۹۳، ص ۳۰۳.

در دنیا (با حکمت و مصلحت) در مرتبه‌ای (که سزاوار او دانست از قبیل فقر و غنا و خوشی و بدی و مانند آنها) قرار داد.

اگرچه رزق و روزی بنا بر آیات و روایات، اقسام مختلفی دارد؛ اما در یک تقسیم‌بندی کلی می‌توان آن را به دو بخش مادی و معنوی تقسیم کرد.

۱. رزق مادی

رزق مادی، همان رزقی است که لازمه زندگی دنیوی می‌باشد و انسان و تمام موجودات زنده در این جهان برای زنده ماندن و بقای نسل، به آن نیازمندند؛ مانند این آیه شریفه که می‌فرماید: «هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَأَمْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَ كُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ»^۱ «اوست کسی که زمین را برای شما رام گردانید؛ پس در فراخنای آن رهسپار شوید و از روزی [خدا] بخورید و رستاخیز به سوی اوست». همه موجودات عالم سهمی از روزی مادی دارند، به شرطی که بقیه موجودات، آن سهم را از بین نبرند و نابود نسازند یا غاصبانه آن را مالک نشوند. خداوندی که خالق خلق است، روزی آنها را بر عهده دارد و روزی هیچ موجودی نزد خدا فراموش نشده است: «وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا»^۲.

بی‌مگس هرگز نماند عنکبوت رزق را روزی رسان پُر می‌دهد^۳ باران، طعام، حیوانات و میوه‌ها، از جمله رزق‌های مادی‌ای هستند که در آیات به آنها اشاره شده است.^۴ رزق مادی بنا بر آیات، دارای ویژگی‌هایی است که عبارتند از:

الف) طیب

طیب به معنای هر چیزی است که حلال و سازگار با طبع باشد.^۵ واژه «طیب» گاه به تنهایی در کنار «رزق» آمده است و گاه به همراه واژه «حلال». مفسران مراد از طیبات

۱. ملک: ۱۵.

۲. هود: ۶.

۳. میرزا محمدعلی صائب تبریزی؛ دیوان اشعار؛ غزل ۴۵۲۰.

۴. رک: ذاریات: ۲۲ و ۵۷؛ بقره: ۲۲ و ۶۰؛ حج: ۲۸.

۵. حسین بن محمد راغب اصفهانی؛ مفردات ألفاظ القرآن؛ ج ۱، ص ۵۲۷.

را در آیه «قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَ الطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ»^۱ خوردنی‌های لذیذ از انواع مختلف دانسته‌اند که انسان با آن ارتزاق می‌کند و نیز چیزهای حلال که آدمی در زندگی و بقای خود از آنها استمداد می‌کند که به دور از هر گونه پلیدی و مخصوص مؤمنان است.^۲

در تمامی آیاتی که واژه «حلال» همراه با واژه «طیب» در کنار رزق آمده است، حلال مقدم‌تر از طیب بیان شده است. برای مثال در آیه «فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا»^۳؛ ابتدا به حلال بودن غذا و سپس لذت‌بخش بودن برای نفس و جسم توجه شده است. بدین معنا که غذای انسان باید از طیبات تهیه شود و نباید غذاهایی مانند گوشت مردار که طبع مردم از آنها نفرت دارد و اسلام نیز آنها را منع کرده است، مصرف شود.

ب) حلال

حلال از «حلّ العقدة» به معنای باز کردن گره آمده^۴ و چیزی است که ممنوعیتی در آن وجود نداشته و استفاده از آن مجاز و مشروع است. هم‌نشین شدن این واژه در برخی آیات با واژه «رزق» بدین معناست که هر رزق مقدر شده خدا برای بندگانش حلال است، مانند آیه: «وَ كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا»^۵؛ «و از آنچه خداوند روزی شما گردانیده، حلال و پاکیزه را بخورید». حال اگر انسان راه نادرستی را برای کسب روزی انتخاب کند، از رزق حلال مقدر شده، محروم می‌شود و حرام شدن رزق از

۱. اعراف: ۳۲: « بگو: «چه کسی زینت‌های الهی را که برای بندگان خود آفریده، و روزیهای پاکیزه را حرام کرده است؟!» بگو: «اینها در زندگی دنیا، برای کسانی است که ایمان آورده‌اند؛ (اگر چه دیگران نیز با آنها مشارکت دارند؛ ولی) در قیامت، خالص (برای مؤمنان) خواهد بود.» این گونه آیات (خود) را برای کسانی که آگاهند، شرح می‌دهیم!»

۲. سیدمحمد حسین طباطبایی؛ المیزان فی تفسیر القرآن؛ ج ۸، ص ۸۰.

۳. نحل: ۱۱۴: پس از آنچه خدا شما را روزی کرده است حلال [و] پاکیزه بخورید.

۴. حسین بن محمد راغب اصفهانی؛ مفردات ألفاظ القرآن؛ ج ۱، ص ۲۵۱.

۵. مائده: ۸۸.

مخالفت با اوامر الهی در کسب رزق ناشی می‌شود. اگر چه باید توجه داشت که به درآمد و دستاورد حاصل از راه نامشروع و حرام، رزق گفته نمی‌شود. دقت و توجه به لقمه حلال و پرهیز از لقمه شبهه‌ناک، می‌تواند تأثیرات عمیقی بر وجود آدمی بگذارد. حاج محمدحسین متقی، یکی از رزمندگان دوران دفاع مقدس درباره حلال‌خوری شهید حبیب‌الله نوراللہی نقل کرده است:

قبل از انقلاب با شهید حبیب‌الله نوراللہی که شاگرد همسایه مغازه ما بود و کار سختی داشت، دوست بودم. او هر روز باید با گاری دستی بار جا به جا می‌کرد. یک روز به او گفتم: تو قبل از اینکه بیایی اینجا، هم پشت میز بودی هم حقوق بیشتر از اینجا بود؛ این همه اذیت هم نمی‌شدی. چرا رها کردی و آمدی این کار سخت را انجام می‌دهی؟ او گفت: درست می‌گویی، اما در مغازه قبلی استادم قیمت جنس را به مشتری دروغ می‌گفت و از این کار سود بیشتری می‌برد، اما از راه حرام؛ لذا من ناراحت می‌شدم. روزی خدمت حاج آقا مهدی امامی (که از دانشمندان و عارفان بنام شهرضا بود) رفتم و قضیه را توضیح دادم که استادم چنین کاری می‌کند، آیا حقوقی که من می‌گیرم حلال است یا خیر؟ حاج آقا گفت: برای او حرام است، ولی برای شما اشکالی ندارد. با این حال چون به دلم نمی‌چسبید، ناراحت بودم؛ لذا آن کار راحت را رها کردم و این کار سخت را بهتر از آن می‌دانم. این شهید بزرگوار خیلی به حلال و حرام مقید بود و نماز اول وقتش هم ترک نمی‌شد. نتیجه این رعایت‌ها و بنده خالص خدا بودن هم شهادت در راه خدا بود.^۱

نقل است روزی معاویه برای اَبُو‌الْأَسْوَدِ دُوْلِي حَلْوَا هَدِيَه فرستاد. خواست معاویه این بود که با این کار نوعی دلجویی و تألیف قلب کرده و محبت ابوالاسود را از امام علی عليه السلام برگرداند. در این هنگام یکی از دختران ابوالاسود وارد شد. لقمه‌ای از حلوا برگرفت و داخل دهان گذاشت. پدر گفت: دخترم! حلوا را بیرون بیاور. این سَمّ است. معاویه این حلوا را فرستاده تا محبت علی را از ما بگیرد. دخترش گفت: زشت باد این مردک. او می‌خواهد ما را از این بزرگوار جدا کند؟ هرگز! آنگاه آن لقمه را

۱. ر.ک: روزنامه ایران؛ «حلال‌خوری با کار دشوار»؛ ۱۳۹۶/۰۳/۱۸، شماره ۶۵۱۴.

قی کرد و پس آورد.^۱

۲. رزق معنوی

رزق معنوی مانند توفیقاتی است که از سوی پروردگار نصیب برخی افراد می‌شود، به شرط اینکه از خود لیاقت نشان دهند. برای مثال علم، روزی افراد است و خدا به اندازه شایستگی و ظرفیت هر کس به وی عنایت می‌کند. شرکت در مجالس معنوی، توسلات، مجالس درس، مطالعات وسیع برای فهم و تعقل، روزی‌هایی معنوی هستند که شایستگان به اندازه معینی از آن بهره می‌برند. امام صادق علیه السلام ذیل آیه «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَىٰ طَعَامِهِ»^۲ فرموده است: «منظور از این طعام، علم است؛ یعنی انسان باید نگاه کند که علم خود را از چه کسی می‌آموزد».^۳

رزق معنوی مصادیقی دارد که می‌توان به بهشت و غذای بهشتی و بهره بردن از قرآن اشاره کرد.

الف) بهشت و غذای بهشتی

مفسران مراد از رزق را در آیه «رَسُولًا يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ مُبَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَمَنْ يُؤْمِن بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقًا»^۴ بهشت و رزق معنوی دانسته‌اند. برخی دیگر افزون بر این معنا، آن را رزق ایمانی نیز دانسته‌اند که به مؤمنان داده است.^۵

۱. حبیب‌الله هاشمی خوبی؛ منهج البراعة؛ ترجمه: حسن حسن‌زاده آملی و محمدباقر کمره‌ای؛ ج ۱۹، ص ۱۵۵.

۲. عبس: ۲۴.

۳. محمد بن محمد مفید؛ الاختصاص؛ ص ۴.

۴. طلاق: ۱۱: پیامبری که آیات روشنگر خدا را بر شما تلاوت می‌کند تا کسانی را که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده‌اند، از تاریکی‌ها به سوی روشنایی بیرون برد و هر کس به خدا بگردد و کار شایسته کند، او را در باغ‌هایی که از زیر [درختان] آن جویبارها روان است، در می‌آورد جاودانه در آن می‌مانند، قطعاً خدا روزی را برای او خوش کرده است.

۵. سیدمحمد حسین طباطبایی؛ المیزان فی تفسیر القرآن؛ ج ۱۹، ص ۳۲۵.

ب) بهره بردن از قرآن

گاه رزق، به معنای بهره بردن از قرآن است؛ چنان‌که خداوند می‌فرماید: «وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنْكُمْ تُكَذِّبُونَ»؛ یعنی حظ خودتان را از قرآنی که خدا روزی شما کرده است، تکذیب آن قرار ندهید. برخی مفسران آن را به معنای بهره بردن از قرآن و حفظ آن دانسته‌اند.^۱ با توجه به معنای اصطلاحی رزق، قرآن که بنا بر آیات، دائمی است و کسی نمی‌تواند در آن تغییر و تحول ایجاد کند، رزقی است که بندگان شایسته می‌توانند از آن بهره ببرند.

حتمیت رزق‌دهی خداوند

شاید از بسیاری از افراد شنیده باشید که می‌گویند وضع اقتصادی‌شان خراب شده و انگار اصلاً در رزق و روزی‌شان بسته شده است. اما واقعیت این است که خداوند روزی همه موجودات را در هر نقطه‌ای از زمین و آسمان که باشند، تضمین کرده است: «وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَ مُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ»^۲ «و هیچ جنبنده‌ای در زمین نیست مگر [اینکه] روزی‌اش بر عهده خداست و [او] قرارگاه و محل مردنش را می‌داند، همه [اینها] در کتابی روشن [ثبت] است». در سخنی از رسول خدا ﷺ نیز آمده است: «وَلَوْ أَنَّ جَمِيعَ الْخَلَائِقِ اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَصْرِفُوا عَنْكَ شَيْئاً قَدْ قُدِّرَ لَكَ لَمْ يَسْتَطِيعُوا»؛ «اگر تمام مخلوقات عالم جمع شوند و بخواهند چیزی را که برایت رقم خورده از او بگیرند، نمی‌توانند».^۳

حضرت دانیال عليه السلام یکی از پیامبران بزرگ الهی است که در زمان پادشاهی جبّار و ستمگری به نام «بُخْتُ نَصْر» زندگی می‌کرد. به دستور بخت نصر او را دستگیر کردند و در چاهی انداختند و حیوانات درنده را بر سرش ریختند. خداوند متعال به

۱. واقعه: ۸۲.

۲. ر.ک: فضل بن حسن طبرسی؛ مجمع‌البیان؛ ج ۹، ص ۵۱۲؛ سیدمحمد حسین طباطبایی؛ المیزان فی تفسیر القرآن؛ ج ۱۹، ص ۱۳۸.

۳. هود: ۶.

۴. شیخ طوسی؛ الأمالی؛ ص ۶۷۵.

یکی دیگر از پیامران خود وحی نمود که برای دانیال خوراکی ببرد. عرض کرد: پروردگارا دانیال کجاست؟! خطاب رسید: از قریه بیرون شو، آنگاه گفتاری به سراغ تو می آید. دنبال آن گفتار برو تا تو را به مکان دانیال راهنمایی کند. آن پیامبر به راه افتاد تا اینکه به آن چاه رسید و طبق دستور خدا خوراک را برای او در چاه سرازیر کرد.^۱

جمله را رزاق روزی می دهد قسمت هر یک به پیشش می نهد^۲

رازقیت خداوند بدین معناست که همه پدیده‌ها و آفریده‌های خداوند و نظام حاکم بر آنها با تدبیر و اراده او به وجود آمده‌اند و خداوند بندگانش را به گونه‌ای آفریده تا نیازمند او باشند. خداوند نیز منابع و مراحل لازم برای رفع این نیازمندی‌ها را با بخشش خویش در نظام آفرینش تدبیر کرده است. البته آنچه انسان از راه حرام مورد بهره‌برداری قرار می دهد، رزق خدا نیست و نباید وسیله معصیت را به خدا نسبت داد؛ چرا که خداوند نیز تشریح عمل زشت را از خود نفی کرده است: «قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ اتَّقُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ»^۳ «بگو قطعاً خدا به کار زشت فرمان نمی دهد آیا چیزی را که نمی دانید به خدا نسبت می دهید».

موضوع تأمین نیازمندی‌های موجودات زنده از جالب‌ترین موضوعاتی است که با گذشت زمان و پیشرفت علم، پرده از اسرار آن برداشته می شود. در گذشته دانشمندان بسیاری به این می اندیشیدند که اگر در اعماق دریاها موجودات زنده‌ای وجود داشته باشند، غذای آنها از چه راهی تأمین می شود؟ زیرا ریشه اصلی غذاها به نباتات و گیاهان بر می گردد که آنها هم نیازمند به نور آفتاب هستند و در اعماق بیش از ۷۰۰ متر، نوری وجود ندارد. امروزه معلوم شده است که نور آفتاب، گیاهان ذره‌بینی را در سطح آب و در بستر امواج پرورش می دهد و هنگامی که مرحله تکامل خود را پیمودند، هم‌چون میوه رسیده‌ای به اعماق دریا فرو می روند و سفره

۱. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ترجمه محمد باقر کمره‌ای؛ ج ۶، ص ۶۳۶.

۲. جلال الدین محمد بلخی (مولوی)؛ مثنوی معنوی؛ دفتر ۵، بیت ۲۳۹۱.

۳. اعراف: ۲۸.

نعمت را برای موجودات زنده ژرفای آب فراهم می‌سازند. از سوی دیگر از میان پرندگان که از ماهیان دریا تغذیه می‌کنند، شب‌پره‌هایی وجود دارند که در ظلمت شب هم‌چون غواصی ماهر به اعماق آب فرو می‌روند و با امواج مخصوصی که از خود صادر می‌نمایند، صید خود را شناسایی و شکار می‌کنند. روزی رساندن خداوند به موجودات مختلف، بسیار حیرت‌انگیز است. از جنینی که در شکم مادر قرار گرفته و هیچ‌کس در آن جایگاه تاریک اسرارآمیز به او دسترسی ندارد تا حشرات گوناگونی که در اعماق تاریک زمین و لانه‌های پر پیچ و خم، در لابه‌لای درختان، بر فراز کوه‌ها و در قعر دره‌ها زندگی می‌کنند، هیچ‌یک از علم او پنهان نیستند.^۱

از نظر مفسران آیه «فَوَرَبِّ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقُّ مِثْلَ مَا أَنْكُمُ تَنْطِقُونَ»؛ بیانگر حتمی بودن روزی است. خداوند در آیه اخیر به انسان اطمینان می‌دهد که روزی او تضمین شده است تا بتواند با خیال راحت به شگفتی‌های جهان هستی بنگرد... کار به جایی رسیده است که خداوند با آن عظمت و قدرتش برای اطمینان دادن به بندگان شکاک و دیرباور و ضعیف‌النفس و حریص سوگند یاد می‌کند که آنچه به شما در زمینه رزق و روزی و وعده‌های داده شده، گفته شده، همه حق است و هیچ شک و تردیدی در آن نیست.^۲ چنان‌که امام علی علیه السلام فرموده است: «بدانید آنچه خداوند برای بنده مقدر کرده است، بی‌کم و کاست به او می‌رسد؛ هر چند در چاره‌اندیشی و پیدا کردن راه‌های کسب روزی ناتوان باشد و نیز بیش از آنچه خداوند برایش مقدر کرده، به او نرسد؛ هر چند بسیار زرنگ و چاره‌اندیش باشد».^۳

رابطه تلاش و روزی

اگر چه خداوند تعالی روزی را تضمین کرده است، اما این تضمین بدان معنا نیست که روزی هر کس را در خانه‌اش می‌آورند و یا از آسمان برای او مائده نازل می‌کنند؛

۱. رک: احمد جدیدی؛ «رزق و روزی در قرآن و روایات»؛ پژوهش‌نامه معارف قرآنی؛ تابستان ۱۳۹۰، شماره ۵.

۲. ذاریات: ۲۳.

۳. ناصر مکارم شیرازی و دیگران؛ تفسیر نمونه؛ ج ۲۲، ص ۳۳۶ و ۳۳۷.

۴. محمد محمدی ری‌شهری؛ میزان الحکمه؛ ج ۵، ص ۲۰۴۷.

بلکه مقصود آن است که در عالم طبیعت منابع تأمین روزی جانداران پیش‌بینی شده است؛ چنان که قرآن می‌فرماید: «وَجَعَلَ فِيهَا رِوَاسِيًا مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِّلسَّائِلِينَ»^۱ «و در [زمین] از فراز آن [لنگر آسا] کوه‌ها نهاد و در آن خیر فراوان پدید آورد و مواد خوراکی آن را در چهار روز اندازه‌گیری کرد [که] برای درخواست‌کنندگان درست [و متناسب با نیازهایشان] است». با این حال برای به دست آوردن روزی، باید کوشش کرد و از منابع گسترده الهی آن را به دست آورد؛ چرا که انسان بهره‌ای جز سعی و تلاش خود ندارد: «وَ أَنْ لَيْسَ لِلإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى»^۲.

در واقع میان مقدر شدن روزی و تلاش انسان برای کسب آن، هیچ تضادی وجود ندارد؛ چنان‌که قرآن نیز در عین این‌که از تقدیر رزق و روزی خبر می‌دهد، انسان را برای به دست آوردن همان روزی مقدر، به تلاش و کوشش دعوت می‌کند: «هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ»^۳ «اوست کسی که زمین را برای شما رام گردانید، پس در فراخنای آن رهسپار شوید و از روزی [خدا] بخورید و رستاخیز به سوی اوست». رسول‌خدا ﷺ نیز فرموده است: «طَلَبُ الْحَلَالِ قَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَ مُسْلِمَةٍ»^۴ «به دنبال روزی حلال رفتن، بر هر مرد و زن مسلمان واجب و لازم است».

۱. فصلت: ۱۰.

۲. نجم: ۳۹.

۳. ملک: ۱۵.

۴. محمدباقر مجلسی؛ بحارالانوار؛ ج ۱۰۰، ص ۹.